

UNIVERSITATEA BABEȘ-BOLYAI CLUJ-NAPOCA
FACULTATEA DE ISTORIE ȘI FILOZOFIE
ȘCOALA DOCTORALĂ ISTORIE, CIVILIZAȚIE, CULTURĂ

TESTAMENTUL ÎN TRANSILVANIA ÎN SEC. XVI-XVIII.
ASPECTE JURIDICE ȘI DISCURS ASUPRA MORȚII.

Rezumat

Conducător științific:

Prof.univ.dr.: Toader Nicoară

Student doctorand:

Moldovan Gabriel Romeo

2019

Cuprins

I. Introducere	5
I. 1. Argument.....	6
I. 2. Structura lucrării.....	7
II. Preliminarii istoriografice și metodologice	21
II. 1. Preliminarii istoriografice	22
II. 2. Aspecte metodologice.....	48
III. Transilvania secolelor XVI-XVIII. „Cheia de boltă” a echilibrului central-est european și reforma religioasă.....	53
III. 1. Ungaria și Imperiul Otoman.....	55
III. 2. Transilvania de la Voievodat la Principat în vremea Reformei.....	59
III. 3. Între Casa de Habsburg și Înalta Poartă.....	64
III. 4. Familia Báthory și Mihai Viteazul	67
III. 5. Transilvania de la Báthory și <i>Valah</i> , la Bocksay și Bethlen.....	71
III. 6. Cei doi Rákóczi	77
III. 7. Finalul Principatului	85
IV. Instituții și organizare judecătorească.....	90
IV. 1. Ideea de instituție.....	91
IV. 2. Principele	96
IV. 3. Consiliul princiar	97
IV. 4. Cancelaria princiară.....	98
IV. 5. Tabla princiară	100
IV. 6. Organizarea judecătorească	102
V. Aspecte generale de drept privind elaborarea testamentelor în secolele XVI-XVIII în spațiul transilvan	107
V. 1. Testamentul roman	108
V. 2. Legislația privind succesiunea și redactarea testamentelor în spațiul transilvan în secolele XVI-XVII	111

V. 2. 1. Legislația privind succesiunea și redactarea testamentelor la sași până la jumătatea secolului al XIX-lea	124
V. 3. Legislația cu privire la moștenire în secolul XIX în Transilvania.	127
V. 4. Legislația în vigoare cu privire la testament.....	131
VI. Discurs asupra morții în testamentele transilvănene din secolele XVI-XVIII.....	135
VI. 1. Ce este moartea?.....	138
IV. 2. Teama de moarte sau de modul cum murim?.....	148
VI. 3. Pregătirea <i>finalului</i> în testamentele din secol XVI-XVIII din Transilvania	150
VII. Testamentul.....	159
VII. 1. Testamentul ca sursă	161
VII. 2. Structura testamentelor	162
VII. 2. 1. Introducere.....	163
VII. 2. 2. Cuprins	166
VII. 2. 3. Încheierea	179
VII. 3. Bunuri mobile și imobile.....	180
VIII. CONCLUZII	188
XIX. Bibliografie	194
X. LISTA TESTAMENTELOR.....	206

Rezumatul tezei

Cuvinte-cheie: testament, moarte, succesiune testamentară, atitudini în fața morții, lege

Călătoria noastră în lumea testamentelor a pornit ca și o curiozitate, încercând să surprindem elementele privitoare la moarte și la ceremonialul morții privit prin intermediul acestor acte de ultimă voință. Ce poate transmite un testament? În urmă cu câțiva ani am fi răspuns, cum poate mulți o fac, că transmite bunurile pe care o persoană le lasă urmașilor săi. După analizarea testamentelor din secolele XVI-XVIII din Transilvania, putem afirma că în afară de aceste bunuri testamentul ne poate transmite și multe alte informații. Privit din punct de vedere juridic, credem că el oferă informații despre transmiterea succesiunii în cadrul unei familii, dar privit din punct de vedere istoric, el transmite informații despre: cel care testa (vârsta, câte testamente a realizat până în acel moment), cauza testării (boală, plecarea într-o călătorie, vârsta înaintată etc.), tipurile de bunuri (mobile, imobile), relațiile în interiorul familiei și cu alte persoane (câți copii avea testatorul, de câte ori a fost căsătorit) etc.

De ce testamentele din Transilvania secolelor XVI-XVIII? După o scurtă documentare privind bibliografia necesară unui subiect care să analizeze testamentele, am observat că există „un gol” în cercetarea acestui subiect, reprezentat tocmai de aceste două secole. Maria Lupescu, în teza de doctorat *Societate nobiliară și cultură materială în Transilvania medievală: Testamente nobiliare din Transilvania până la 1540*, analizează testamentele nobiliare până la jumătatea secolului al XVI-lea, Leonard Horváth și Marius Rotar analizează testamentele calvine din secolul al XIX-lea, respectiv atitudinile morții în Transilvania în secolul XIX. Practic, perioada cuprinsă între secolele XVI-XVIII nu era analizată din prisma testamentelor. Pornind de la atitudinea în fața morții am ajuns și la o analiză generală din punct de vedere juridic, în

special la modul de transmitere a succesiunii în perioada analizată, dar și la un discurs al morții.

În cazul lucrării noastre, tematica testamentelor este una foarte complexă, din mai multe puncte de vedere. A trebuit să ținem cont în demersul nostru, printre altele, de următoarele aspecte:

1. Contextul istoric al elaborării acestor testamente: schimbările de regim politic survenite în Transilvania în toată perioada studiată;
2. Modificările legislative ce s-au făcut în acest interval temporal;
3. Caracterul religios ce determină într-o măsură mare modul de întocmire a testamentelor;
4. Statutul social și modul cum acesta influențează conținutul testamentelor;
5. Perspectiva culturală asupra lumii transilvănene.

Ținând cont de toate acestea, am ajuns la o viziune complexă asupra lumii în care au trăit cei care au întocmit testamentele. Totodată, din punctul de vedere al sensibilității religioase, acestea ne oferă perspectiva pe care testamentarii o aveau asupra „lumii de dincolo”. Prin testament, muribundul sau cel care-l întocmea, își mărturisea adevărata credință, recunoștea păcatele sale și le „răscumpăra printr-un act public”. Biserica, în schimbul unei cote din moștenire sau al unei donații, se asigura că păcătosul va intra în acel proces de reconciliere cu sine și cu Dumnezeu. Cuprinsul testamentelor ne-a dezvăluit informații și despre bunurile deținute, modul cum acestea au fost împărțite în interiorul familiei, grija pe care o avea testatorul pentru viitorul urmașilor și modul cum prin intermediul acestui act de ultima voință se organiza viitorul moștenitorului (în unele cazuri moștenirea era condiționată de urmarea unor școli, în cazul copiilor, sau interdicția de a se recăsători, în cazul văduvelor, nerespectarea acestor dispoziții ducând la pierderea bunurilor moștenite).

În ceea ce privește modul și condițiile de redactare a testamentelor, nu putem vorbi despre o legislație unitară în Transilvania. Cât despre normele legislative privitoare la redactarea și formele testamentului și a succesiunii testamentare, datorită

faptului că în Transilvania avem de-a face cu mai multe naționalități, putem observa influența Bisericii. Spre sfârșitul secolului al XVIII-lea și începutul secolului al XIX-lea, odată cu introducerea Codului Austriac, se observă o clarificare în ceea ce privește succesiunea testamentară. Cu toate formele sale locale și cu o amplă legiferare, testamentul și legislația privitoare la moștenire se încadrează în normele europene contemporane, având la baza legiferării același izvor de drept, dreptul roman. Dreptul succesoral în Transilvania secolelor XVI-XVIII a cunoscut o amplă reglementare și a avut o structură complexă, atât în normele cutumiare, cât și în legislația scrisă. Legislația nu este una unitară, aplicabilă tuturor categoriilor sociale, ea diferențiindu-se în funcție de privilegiile orașelor, breslelor, dar și a naționalității. La stabilirea acestor criterii a contribuit atât legea scrisă, cât și cutuma, ambele categorii de izvoare acționând în paralel. Regulile legislative sunt întâlnite în decrete, codici, patente, dar și în alte acte normative.

Prima parte a lucrării prezintă motivația alegerii acestei teme de cercetare și face o scurtă trecere în revistă a structurii. Capitolul al II-lea, „Preliminarii istoriografice și metodologice”, face o scurtă prezentare a istoriografiei internaționale și naționale care analizează atitudinile în fața morții, dar și lucrările care analizează testamentele din spațiul românesc. Din cercetarea literaturii de specialitate am putut constata faptul că studierea morții în spațiul românesc a început să ia amploare abia după 1990, până în acel moment fiind destul de puține studiile care au analizat subiectul, deși în spațiul francez redactarea studiilor în acest domeniu începuse cu zeci de ani înainte.

Capitolul al III-lea, „Transilvania secolelor XVI-XVIII. „Cheia de boltă” a echilibrului central-est european și reforma religioasă”, prezintă situația religioasă și politică din Transilvania, pentru a putea contura cadrul în care testamentele au fost redactate. Pentru Transilvania, și nu numai, secolul al XVI-lea este unul al schimbărilor majore, atât din punct de vedere politic, cât și social. Apariția acestor „tulburări” în viața religioasă europeană produc efecte și în spațiul transilvănean. Până la Reformă, în Transilvania, catolicismul a reprezentat religia privilegiată, fiind recunoscută ca religie

oficială și avea trei episcopate la Alba-Iulia, Oradea și la Cenad. Hotărârile Adunării țării din 1544 și 1556, au dus la stoparea activității acestor episcopate, episcopii, călugării și persoanele bisericești au fost alungate din țară, iar bunurile bisericii au fost supuse secularizării.¹ Lumea creștină pierzându-și unitatea, dă naștere diverselor confesiuni protestante, în timp ce lumea creștină aflată în centrul continentului trăiește cucerirea turcească. Primii care „evadează” spre una din religiile apărute sunt sașii. Ei aderă la luteranism, explicațiile pot fi multiple, însă principalele motive sunt considerate ca fiind strânsele legături cu Germania, problemele avute cu episcopii catolici locali, dar și întărirea Universității săsești din punct de vedere politic. Toate aceste schimbări produc efecte în mentalitatea celor care își redactau testamentele, schimbarea religiei, dar și conflictele religioase și cele militare grăbeau redactarea testamentelor, și chiar scrierea mai multor teste în timpul vieții.

Capitolul al IV-lea, „Instituții și organizare judecătorească”, reprezintă o scurtă trecere în revistă a principalelor instituții din Transilvania în perioada analizată, deoarece acestea au avut un rol destul de important în redactarea testamentelor din punct de vedere juridic. Pe parcursul secolelor XVI-XVIII, instituțiile din sistemul judiciar al Transilvaniei au suferit modificări care au fost în strânsă legătură cu evoluția politică internă, dar și cu cea din vecinătate. Dacă legile și cutumele după care au fost aplicate și-au păstrat conținutul, forurile care le aplicau au suferit unele schimbări. Forurile ce au fost întâlnite la nivelul comunității au suferit schimbări destul de minore, uneori chiar deloc (cazul judeului sătesc), schimbările cele mai importante au apărut la forurile de apel, mai ales în modul de stabilire a forului de apel.

În capitolul V, „Aspecte generale de drept privind elaborarea testamentelor în secolele XVI-XVIII în spațiul transilvan”, realizăm o prezentare a testamentului roman, care stă la baza legislației cu privire la realizarea testamentelor medievale. În Transilvania secolelor XVI-XVIII, nu putem vorbi despre o legislație unitară în ceea ce

¹ Avram Andea, „Biserica românilor transilvăneni în secolul al XVII-lea și Unirea cu Roma”, în *Istoria Românilor*, vol. V, coordonator Acad. Virgil Cândea, Editura Enciclopedică, București, 2003, p. 777.

privește redactarea testamentelor. „Doctrina privind elaborarea testamentelor în secolele XVI-XVIII în spațiul transilvan” analizează tocmai această legislație aplicată pe testamentele analizate.

În cel de al VI-lea capitol, „Discurs asupra morții în testamentele transilvănene de secol XVI-XVIII”, prezentăm câteva concepții despre moarte, modul cum a fost și este văzută în anumite civilizații, teama de moarte sau modul cum murim, dar și modul cum este pregătit finalul vieții în Transilvania secolelor XVI-XVIII din prisma testamentelor, analizând dispozițiile testamentare privitoare la organizarea ceremonialului înmormântării, al slujbelor de pomenire etc.

Ultimul capitol propune o analiză asupra testamentului din punctul de vedere al structurii sale, dar și în ceea ce privește importanța pe care acesta o are ca și sursă de cercetare. Considerat ca o sinteză de viață, el face legătura între generații și, analizat, ne poate oferi informații despre cei care mandatau, despre redactarea lor, despre cei care doreau realizarea unui astfel de act, despre originea etnică a celor care-l realizau și chiar informații despre concepțiile referitoare la aceste acte ale Bisericii și cele ale puterii temporale. Considerat în general subiectiv, în mod paradoxal, pentru istoric el este unul dintre documentele cele mai obiective. Realizat în ultimele momente ale vieții, sau chiar în circumstanțele care preced agonia, el oferă informații sincere, *pentru că nimeni nu trișează cu propria sa moarte*². Din punctul de vedere al structurii, testamentele urmează practic regula documentelor de epocă și au trei părți importante: introducerea (care cuprindea intitulăția, urmată de o recomandare), conținutul și încheierea. Partea de început cuprinde motivul testării, numele persoanei care testează, starea de sănătate, *invocatio* (cererea adresată divinității), starea civilă, uneori data la care este redactat testamentul.

Testamentele transilvănene de secol XVI-XVIII ne-au înfățișat o societate dinamică, conectată la schimbările care se produceau la nivel european atât din punct de

² Toader Nicoară, *Clio în orizontul mileniului trei*, Vol.I, Editura Accent, Cluj-Napoca, 2002, p. 155.

vedere religios, cât și din punct de vedere politic. Realizarea actelor de ultimă voință a reprezentat pentru fiecare persoană în parte și realizarea unui „inventar” al tuturor acțiunilor sau inacțiunilor până la momentul testării. Această „oglindă” a fiecărei persoane ne oferă informații politice, sociale, personale, dar produce efecte și asupra vieții urmașilor, a beneficiarilor. Unele dintre actele de ultimă voință redactate în perioada premodernă în Transilvania prezintă întreaga viață a testatorului, ceea ce le dă o anumită particularitate. Respectând o legislație generală pentru a fi validate, ele conțin destul de multe elemente personale care oferă cercetătorului posibilitatea de a obține informații referitoare la întreaga familie a testatorului. Odată cu uniformizarea din punct de vedere juridic (secolul XIX) a testamentului, aceste informații personale încep să dispară, testamentul devenind un act tipizat care oferă doar date despre bunurile mobile și imobile ale fiecărei persoane care dorește să realizeze un astfel de act.